

MIROŚLAW FUDZIŃSKI

OSADA Z WCZESNEJ EPOKI ŻELAZA W PRUSZCZU GDAŃSKIM, STANOWISKO 12

Obszar Pruszcza Gdańskiego to tereny, gdzie dochodziło do licznych badań archeologicznych prowadzonych tam z różnym nasileniem: od lat osiemdziesiątych XIX wieku przez archeologów niemieckich, a później od końca drugiej wojny światowej przez badaczy polskich. Doprowadziło to do odkrycia na tej niewielkiej przestrzeni licznych pozostałości osad i cmentarzysk datowanych na czasy pradziejowe i wczesnośredniowieczne. Obecnie w rejestrze Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z terenu samego miasta wpisanych jest pięćdziesiąt dziewięć stanowisk archeologicznych.

Tak liczna koncentracja osadnictwa była możliwa dzięki dogodnemu ukształtowaniu terenu sprzyjającemu zakładaniu trwałych osad i dłuższemu pobytowi ówczesnych ludzi. Najbardziej przyczyniała się do tego przepływająca tu rzeka Radunia zapewniając dostęp do niezbędnej do życia wody, pożywienia czy też stwarzając możliwości komunikacyjne. Na zboczach pradoliny w najbardziej odpowiednich miejscach powstawały liczne osady i cmentarzyska. Na wyjątkową atrakcyjność tego terenu składały się też występujące liczne płody natury: futra, miód, żywność, a przede wszystkim bursztyn. To tutaj wiodła i kończyła się w pierwszym wieku naszej ery odnoga tzw. „szlaku bursztynowego” łączącego Cesarstwo Rzymskie z Morzem Bałtyckim, co poświadczają liczne importy znajduwane w grobach z tego okresu.

Występująca i widoczna tu dysproporcja w badaniach na osadach i obiektach sepulkralnych na zdecydowaną korzyść tych drugich sprawia, że każde opracowanie materiałów osadniczych ma swoją szczególną wagę.

Badane i omawiane tu stanowisko położone było na zachód od centrum miasta, na piaszczystym wyniesieniu przylegającym od strony północnej i północno-zachodniej do rozlewiska Raduni (ryc. 1). Od południa sąsiadowało z terenami zajmowanymi przez istniejące wtedy Zakłady Chemiczne „Pollena”, a od wschodu z działającym wtedy punktem skupu Gminnej Spółdzielni w Pruszczu Gdańskim.

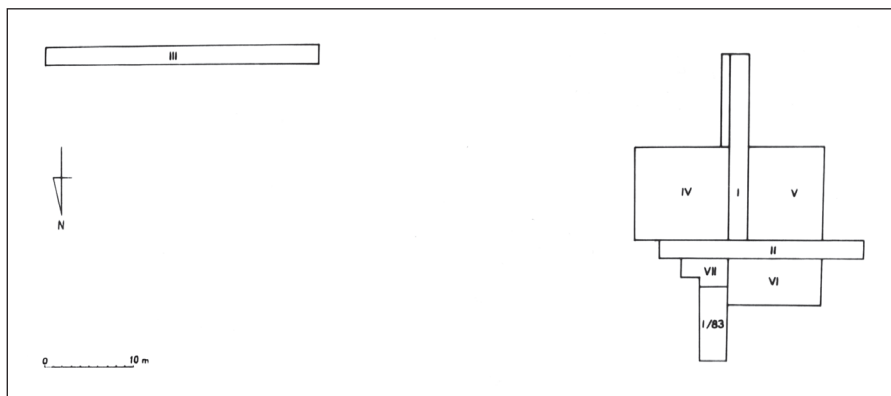
Stanowisko to znane było z wcześniejszych badań wykopaliskowych prowadzonych tam w wyniku przypadkowego odkrycia w 1970 roku. Były to badania o charakterze ratowniczym i koncentrowały się na ograniczonej, zagrożonej powierzchni. Odkryto kilka częściowo zniszczonych jam osadniczych o różnej wielkości od 120 do 200 cm, najczęściej owalnych, w przekroju nieckowatych o głębokości od 25 do 80 cm. W obiektach wystąpiła ceramika całkowicie lub tylko górą obtaczana datowana na X-XI w. a ponadto polepa, kości zwierzęce i węgiel drzewny. Na tej podstawie przypisano stanowisku chronologię wczesnośredniowieczną (Choińska 1972, s. 211-212). Prace kontynuowano w 1971 r. Wykopy (trzy), zostały usytuowane na terenie powstającej siedziby Gminnej Spółdzielni.

Odkryto kolejne jamy zawierające ceramikę górą lub całkowicie obtaczaną, kości zwierzęce, łuski rybie, polepę i węgiel drzewny. Ponadto zarejestrowano odkrycie trzech grobów określonych jako nowożytnie. W najbliższej okolicy stanowiska znajduje się nieużytkowany i zadrzewiony teren, gdzie według przekazów od końca XIX w. aż do pierwszej wojny światowej chowano zmarłych na cholere. Można przypuszczać, że pochówki te pochodzą z tego właśnie cmentarza.

Ryc. 1. Pruszcz Gdański. Położenie stanowiska nr 12 na tle miasta.

Fig. 1. Pruszcz Gdański. Location of site No. 12 against the background of the town.

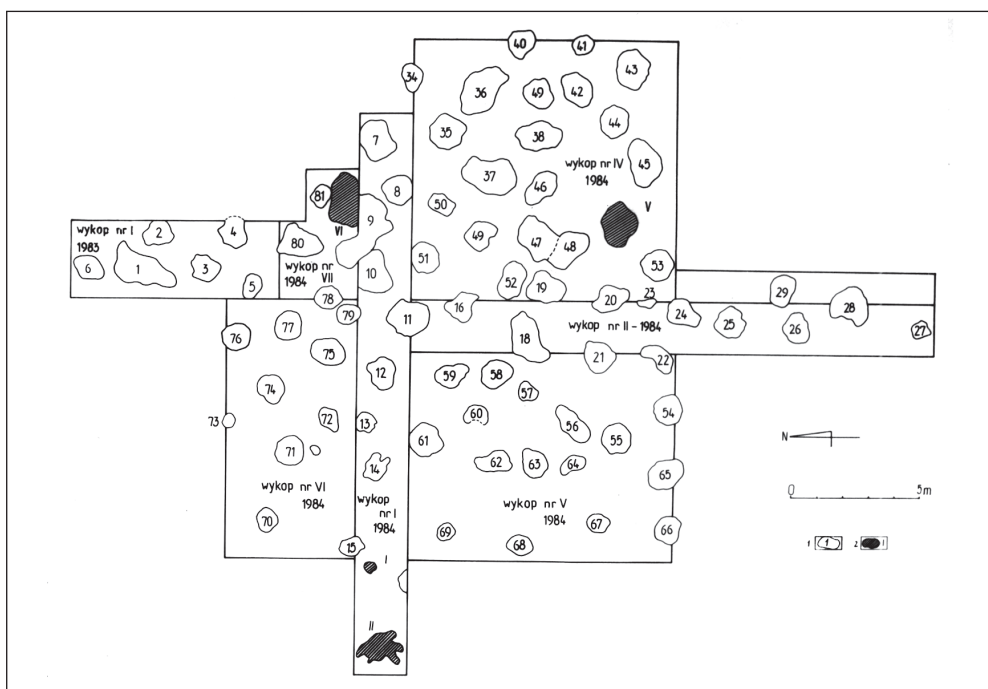

Ryc. 2. Pruszcz Gdański. Plan sytuacyjny wykopów.

Fig. 2. Pruszcz Gdański. Plan of trenches.

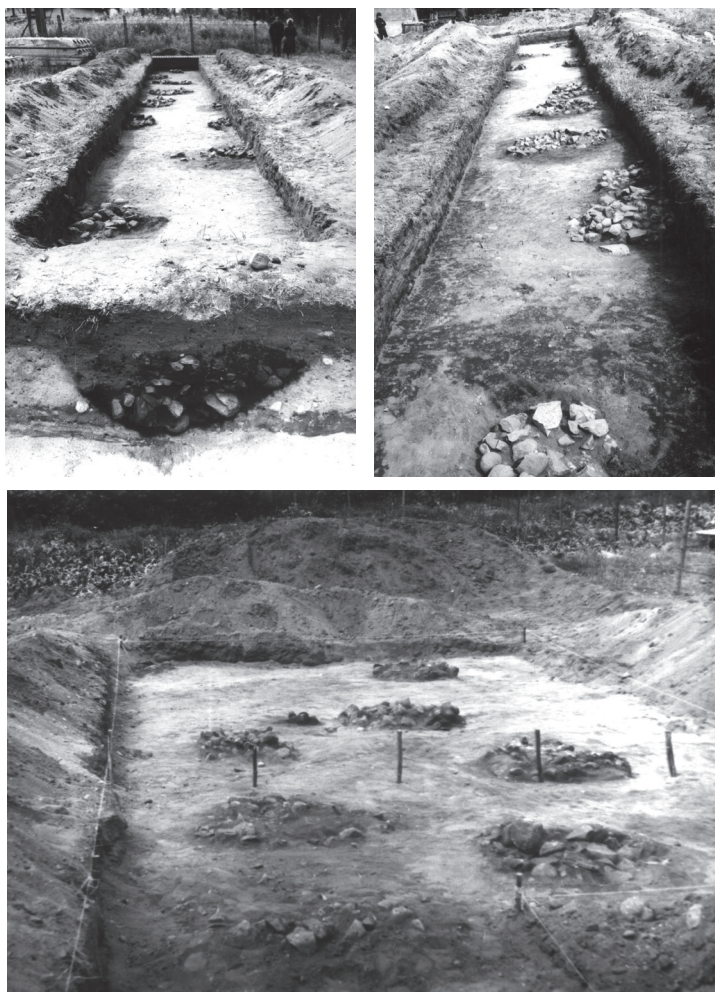
W związku z planami zabudowy jednej z wydzielonych tam działek, w latach 1983-84 podjęto dalsze archeologiczne badania ratownicze. Badane miejsce oddalone było około 100 m na zachód od miejsca badań z 1970 roku.

W pierwszym roku prac (1983), założono tylko jeden wykop o powierzchni około 24 m². Odsłonięto sześć palenisk. W obiektach tych nie natrafiono na datujące materiały archeologiczne. W następnym roku założono 8 wykopów o łącznej powierzchni 397 m², które objęły prawie cały teren działki (ryc. 2). Odsłonięto i przebadano siedemdziesiąt pięć palenisk i sześć jam. Duże zagęszczenie obiektów na niedużej powierzchni sugeruje, że uchwyciono centrum osady (ryc. 3, 4). Widoczne są też naturalne granice stanowiska od strony północnej i północno-zachodniej – znaczne obniżenie terenu w kierunku zakola Raduni i występująca już kilkanaście centymetrów pod powierzchnią ziemi woda gruntowa, uniemożliwiałyby budowę w tym kierunku nowych palenisk. Uchwyciono też częściowo wschodnią granicę stanowiska. W usytuowanym około 30 m na wschód od pozostałych wykopie nr 3, długości 30 m i szerokości 2 m, odsłonięto tylko sześć obiektów. Duże rozrzedzenie obiektów jest widowym dowodem zbliżania się do granicy stanowiska.

Ryc. 3. Pruszcz Gdański. Rozmieszczenie odkrytych obiektów w wykopach (bez wykopu III/84). 1 – paleniska 2 – jamy.

Fig. 3. Pruszcz Gdański. Distribution of features discovered in trenches (without trench III/84). 1 – hearths 2 – pits.

Ryc.4. Pruszcz Gdański. Prace odkrywkowe na stanowisku.

Fig. 4. Pruszcz Gdański. Excavations on site.

W toku tych badań odkryto łącznie osiemdziesiąt jeden palenisk. Występowały na głębokości 35-50 cm. W rzucie poziomym miały kształt kolisty, owalny lub nieregularny. W przekroju nieckowate (ryc. 5, 6) lub nieregularne (ryc. 7), niekiedy znacznej głębokości, nie przekraczającej jednak 80 cm. Palenisko 22 używane było z przerwą dwukrotnie (ryc. 8). W przekroju, warstwy spalenizny przedzielone były pasmem jasno-szarej ziemi. Obudowę palenisk stanowiły polne kamienie oraz połupane większe bryły piaskowca i granitu. Na kamieniach widoczne są ślady przebywania w ogniu. Paleniska zawierały małe ilości ceramiki oraz drobne fragmenty kości zwierzęcych i ptasich. W jednym z nich znaleziono rozcieracz kamienny (ryc. 9), mały kamień z wrytym obustronnie znakiem ukośnego krzyża – prawdopodobnie

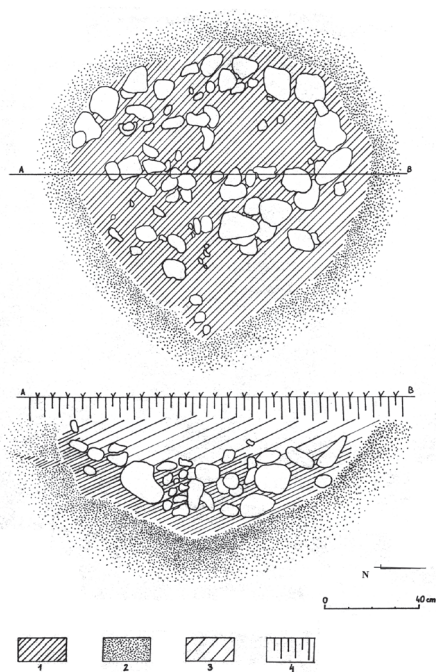
Ryc. 5. Pruszcz Gdański.
Profil paleniska.

Fig. 5. Pruszcz Gdański.
Section of hearth.

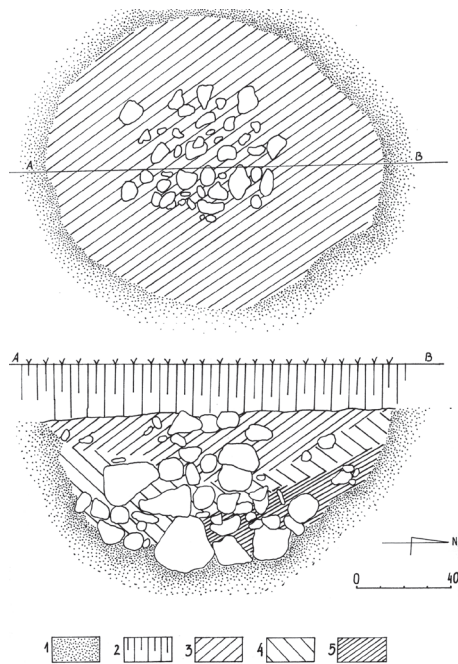
Ryc. 7. Pruszcz Gdański. Palenisko
o przekroju nieregularnym.

Fig. 7. Pruszcz Gdański.
Hearth irregular in section.

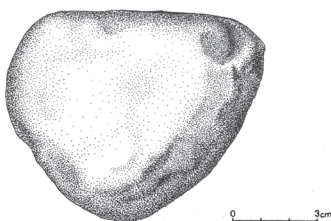
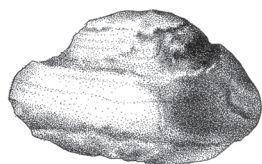
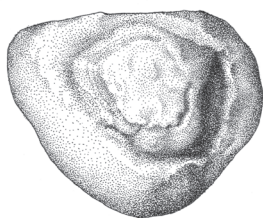
Ryc. 6. Pruszcz Gdański. Plan płaski i profil
nieckowaty paleniska.

Fig. 6 Pruszcz Gdański. Plan and section
of trough-shaped hearth.

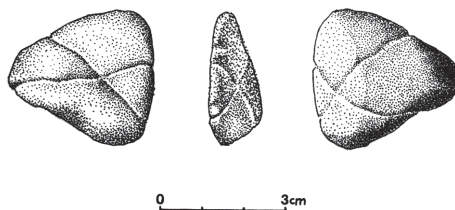
Ryc. 8. Pruszcz Gdański. Plan płaski i profil
paleniska użytkowanego dwufazowo.

Fig. 8. Pruszcz Gdański. Plan and section
of the hearth used in two phases.

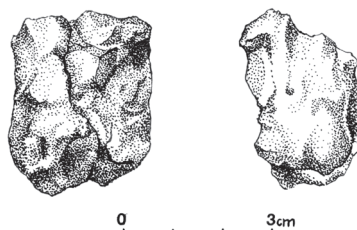
Ryc. 9. Pruszcz Gdański.
Rozcieracz kamienny.

Fig. 9. Pruszcz Gdański.
Stone grinder.

Ryc. 10. Pruszcz Gdański. Amulet (?)
kamienny ze znakami ukośnego krzyża.

Fig. 10. Pruszcz Gdański. Stone amulet (?)
with signs of a diagonal cross.

Ryc. 11. Pruszcz Gdański. Bryłka bursztynu
ze śladami obróbki.

Fig. 11. Pruszcz Gdański. Lump of amber
with traces of processing.

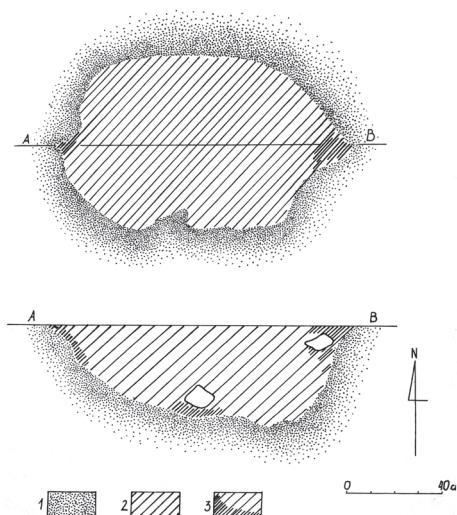
amulet (ryc. 10) i bryłkę bursztynu ze śladami obróbki (ryc. 11). Mała ilość materiału zabytkowego w paleniskach ma analogię do podobnych obiektów na pobliskim stanowisku nr 3 w Juszkowie. Podobna sytuacja wystąpiła na stanowisku w Luzinie (Wiącek 1980, s. 108-109; 1981, s. 107).

Jam odkryto łącznie sześć. Miały one w rzucie poziomym kształt kolisty, owalny lub nieregularny. Ich długość mieści się w granicach 1,5 m, najmniejsza miała 0,5 m, największa 2,0 m długości. Wszystkie jamy odkryto na głębokości 30-50 cm. W przekroju miały kształt nieckowaty (ryc. 12) bądź nieregularny (ryc. 13). Ich głębokość wahała się w granicach 30-45 cm. Tylko jama 4 miała głębokość 15 cm, była ona jednak w swojej górnej partii zniszczona. Wypełnisko jam stanowiła szaro-czarna i czarna ziemia, oraz nieliczne kamienie. Wewnątrz jam 2, 3 i 4 znaleziono drobne fragmenty ceramiki. W jamie 6 znaleziono większe ilości węgla drzewnych. Ubogie wyposażenie ich jest wyraźnym przeciwieństwem do podobnych obiektów z cytowanego już Juszkowa. Zjawisko to nie jest jednak odosobnione, jamy pozbawione inwentarza lub

mające go mało, wystąpiły na innych stanowiskach np. w Stawnicy, woj. pilskie (Lachowiczowie 1965, s. 85-170).

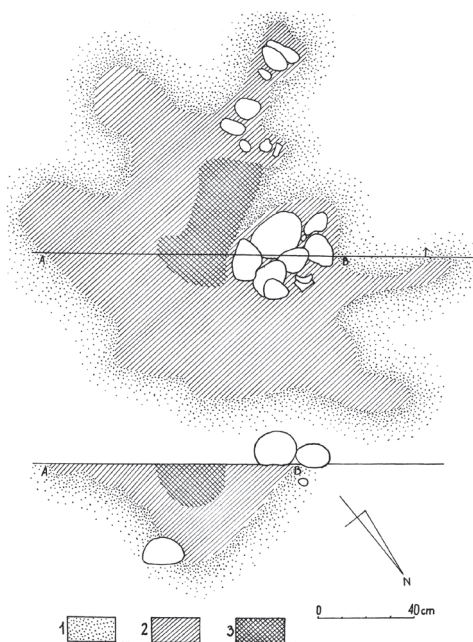
Mała ilość znalezionej ceramiki nie pozwala na rekonstrukcję całych naczyń. Łącznie znaleziono jej 49 fragmentów. Z materiału tego można wyróżnić dwie grupy:

1. ceramika, zewnętrznie barwy brązowo-szarej, silnie schropowana (obmazywana), wewnątrz szara.
2. ceramika, na zewnątrz barwy brązowo-szarej lub szaro-czarnej, gładka, wewnątrz czarna. Najwięcej ceramiki znaleziono w palenisku 13. Były to fragmenty misy o wyraźnie zaznaczonym dnie, silnie obmazywanym brzuscu i wylewie wywiniętym na zewnątrz (ryc. 14).

Ryc. 13. Pruszcz Gdański. Rzut poziomy i przekrój nieregularny jamy.

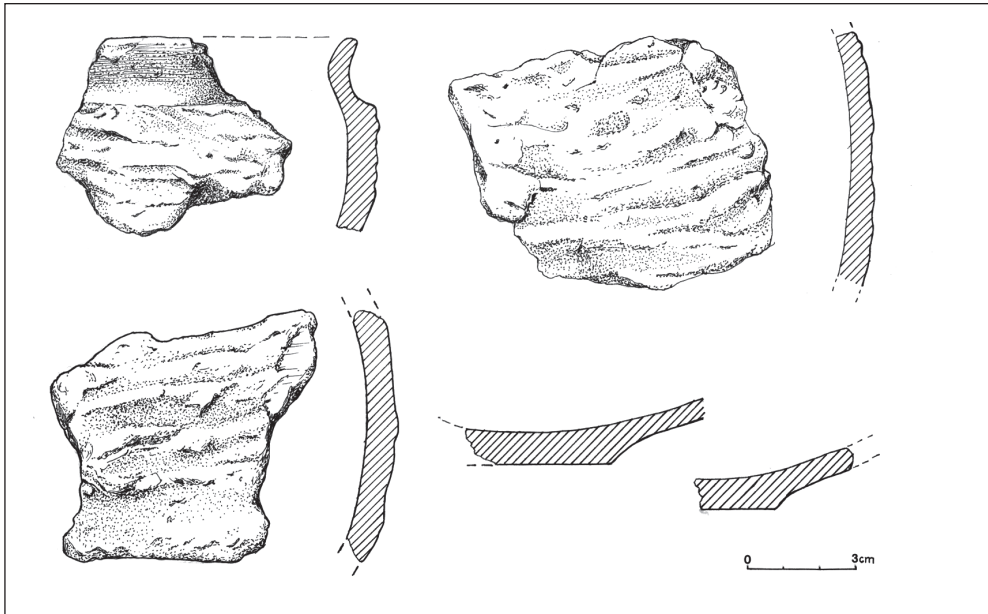
Fig. 13. Pruszcz Gdański. Plan and section of irregular pit.

Ryc. 12. Pruszcz Gdański. Rzut poziomy i przekrój nieckowaty jamy.

Fig. 12. Pruszcz Gdański. Plan and section of trough-shaped pit.

W palenisku 77 znaleziono mały płaski kamień, migdałowego kształtu, z wrytym obustronnie znakiem ukośnego krzyża, prawdopodobnie amulet. Tego typu ikonografia występuje na popielnicach, pokrywach, toporkach kamiennych, krążkach z kamienia i innych przedmiotach. W literaturze przedmiotu znaki te łączono z kultem słońca powszechnie panującym w Europie u ludów rolniczo-pasterskich w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza. Miał być to uproszczony symbol słońca, kiedy wyrycie pełnego znaku koła na twardym materiale kamiennym było utrudnione. Kamień jako surowiec odznaczający się twardością

Ryc. 14. Pruszcz Gdański. Materiał ceramiczny.

Fig. 14. Pruszcz Gdański. Pottery material.

i odpornością, uważany był przez Słowian za środek ochronny przeciwko urokowi. Taka interpretacja w pełni potwierdza omawiany zabytek jako amulet (Kostrzewska 1950, s. 214-238).

Chronologia obiektu oparta jest wyłącznie na ceramice. Naczynia użytku domowego znane z osad tak kultury łużyckiej jak i pomorskiej, wykazują wiele cech wspólnych. Świadczy to o bliskim pokrewieństwie obu kultur. Analizując dostępny materiał, głównie z obiektu 13, stwierdzimy, że tego typu misy datowane są przez J. Kostrzewskiego na okres Ha D (Kostrzewski 1966, s. 86-87). Ceramika z Pruszcza Gdańskiego wykazuje duże podobieństwo do ceramiki ze stanowiska nr 3 w Jusz-kowie. Ta zaś datowana była przez J. T. Podgórskiego, badacza tego stanowiska, na przełom epoki brązu i żelaza oraz okres halsztacki (Podgórski 1971, s. 79-92; 1971a, s. 205-234). Tak samo można datować materiał ceramiczny odkryty na stano-wisku 12 w Pruszczu Gdańskim.

Zwraca uwagę ubogie wyposażenie badanego obiektu w materiał zabytkowy. Być może produkcyjny charakter osady dającej surowiec do dalszej produkcji, najpraw-dopodobniej węgla drzewnego powodował, że pracujący w nim ludzie przebywali sporadycznie. W związku z tym nie mogła wytworzyć się warstwa kulturowa charak-terystyczna dla stałych osad mieszkalnych.

Niewielka powierzchnia przeznaczona do doraźnych badań ratowniczych (po 1984 r. badań na tym stanowisku już nie kontynuowano), nie pozwoliła na określenie

wielkości stanowiska, jego funkcji jak i rozplanowania przestrzennego. Nie da się już ustalić, czy produkcyjna część stanowiska łączyła się ze znajdującą być może obok częścią mieszkalną. Ten dyskomfort badawczy dotyczy nie tylko tego konkretnego miejsca, ale większości stanowisk osadniczych.

Dobrym przykładem jak powinny być prowadzone badania wykopaliskowe były wieloletnie prace archeologiczne na trasie przebiegającej przez województwo pomorskie autostrady A1, gdzie w ciągu ośmiu lat badań terenowych prace takie były prowadzone na pięćdziesięciu ośmiu stanowiskach. Łącznie przebadano powierzchnię ponad 13 500 arów i zarejestrowano ponad 21 000 obiektów archeologicznych ze wszystkich okresów pradziejowych, średniowiecza i czasów nowożytnych (Paner, Fudziński, Godon 2006, s. 97-98). Dzięki dużej powierzchni badawczej można było przeprowadzić szerokoprzestrzenne badania wykopaliskowe na wielu stanowiskach z odwołaniem się w tym miejscu tylko do przykładowych stanowisk datowanych na epokę brązu i wczesną epokę żelaza.

Po raz pierwszy udało się uchwycić fazy zasiedlania osady i jej rozplanowanie z podziałem na części mieszkalne i produkcyjne. Było tak m.in. na stanowisku w Olśzówce czy w Barłóżnie 115. Poza uchwyceniem funkcji mieszkalnej i produkcyjnej, gdzie poszczególne grupy obiektów oddalone były od siebie, stwierdzono również jedno podobieństwo do stanowiska w Pruszczu Gdańskim. Mianowicie odsłonięto tam skupisko ponad siedemdziesięciu obiektów archeologicznych na powierzchni zaledwie kilku arów z niewielką ilością fragmentów ceramiki. Śladowe ilości materiałów archeologicznych wystąpiły również na dużym stanowisku z przełomu epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Barłóżnie (Paner, Fudziński, Godon 2003a, s. 42-45). W czasie prowadzonych w roku 2000 badań archeologicznych w Wojanowie odsłonięto pozostałości dużej osady, na której zadokumentowano ponad 200 obiektów, ale tylko w nielicznych (15) wystąpił materiał zabytkowy. Również i tu udało się określić układ osady, jak i kolejność jej zasiedlania (Paner, Fudziński, Godon 2003, s. 15).

Dzięki takim badaniom, dającym lepsze możliwości poznawcze i pozyskanym, często rewelacyjnym materiałom archeologicznym, będzie można lepiej poznać procesy kulturowe (w tym osadnicze), jakie zachodziły na tych terenach od pradziejów po wczesne średniowiecze (Paner, Fudziński, Godon 2006, s. 99). Pozwolą one też na zmniejszenie wciąż niekorzystnej dysproporcji między znajomością obrządku pogrzebowego, a zachodzącymi procesami osadniczymi we wszystkich okresach pradziejowych.

Adres autora:
mgr Mirosław Fudziński
Muzeum Archeologiczne w Gdańsku
ul. Mariacka 25/26
80-958 Gdańsk

BIBLIOGRAFIA

Choińska E.

- 1972 *Pruszcz Gdański, pow. Gdańsk*, „Informator Archeologiczny. Badania 1971”, s. 211-212.

Kostrzewska M.

- 1950 *Wyroby kamienne kultury lużyckiej w Wielkopolsce w epoce brązowej i wczesno-żelaznej*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 9, s. 214-238.

Kostrzewski J.

- 1966 *Pradzieje Pomorza*, Wrocław-Warszawa-Kraków.

Lachowiczowie R. i F.

- 1965 *Cmentarzysko płaskie ze śladami osadnictwa ludności kultury pomorskiej w Stawnicy, pow. Złotów*, „Materiały Zachodniopomorskie”, t. 11, s. 85-170.

Paner H., Fudziński M., Godon K.

- 2003 *Ratownicze badania archeologiczne w obrębie autostrady A1 na terenie województwa pomorskiego w roku 2000*, „Pomorania Antiqua”, t. XIX, s. 7-36.
- 2003a *Ratownicze badania archeologiczne w obrębie autostrady A1 na terenie województwa pomorskiego w latach 2001-2002*, „Pomorania Antiqua”, t. XIX, s. 37-62.
- 2006 *Ratownicze badania archeologiczne w obrębie autostrady A1 na terenie województwa pomorskiego w latach 2003-2005. Autostrada A1 Gdańsk-Toruń*, „Pomorania Antiqua”, t. XXI, s. 37-104.

Podgórski J.

- 1971 *Z badań wykopaliskowych w Juszkowie (Będzieszynie), w pow. gdańskim (1967-1969)*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 23, s. 79-92.
- 1971a *Tymczasowe wyniki badań wykopaliskowych prowadzonych w 1969 r. na stanowisku 3 w Juszkowie, w pow. gdańskim*, „Pomorania Antiqua”, t. IV, s. 205-234.

Wiącek B.

- 1980 *Luzino, woj. gdańskie. Stanowisko 17*, „Informator Archeologiczny. Badania 1979”, Warszawa, s. 108-109.
- 1981 *Luzino, woj. gdańskie. Stanowisko 17*, „Informator Archeologiczny. Badania 1980”, Warszawa, s. 107.

MIROSLAW FUDZIŃSKI

SETTLEMENT FROM THE EARLY IRON AGE
IN PRUSZCZ GDAŃSKI, SITE 12

SUMMARY

The site discussed here was situated west from the city centre, on a sandy elevation adjacent in the north and north-west part to the Radunia River backwater. The site was known from earlier excavations conducted there as a result of an accidental discoveries in 1970 and 1972. There were found several settlement pits of various size. In features was found pottery completely slow wheel-thrown or only in upper part, dated to the 10th-11th century as well as scorched clay, animal bones and charcoal.

The resumption of excavations took place in 1983-84. In the first year of excavations (1983), only one trench on surface of about 24 m² was dug. Six hearths were found there. In these features no dating archaeological material was found. In the following year eight trenches with a total surface of 397 m² were dug. There were unearthed and examined seventy-five hearths and six pits. High density of features in limited area suggests that a centre of settlement was recorded.

In the course of all these excavations eighty-one hearths were found. In plan they had circular, oval or irregular shape. In section they were trough-shaped or irregular, sometimes of considerable depth. The hearths' casing consisted of cobbles or split blocks of sandstone and granite. On stones were visible traces of fire. The hearths contained small number of pottery as well as small fragments of mammals and birds' bones. In one of them was found stone grinder, small stone with engraved on both sides sign an oblique cross – probably an amulet and a lump of amber with traces of processing. Small amount of archaeological material in hearths meets an analogy in similar features on the nearby site No. 3 in Juszkowo. Similar situation occurred on site in Luzino.

There were discovered six pits. In plan they had circular, oval or irregular shape. In section they were trough-shaped or irregular. Their depth ranged between 30-45 cm. In pits 2, 3 and 4 small fragments of pottery were found. In pit 6, larger amount of charcoal was found. Their poor furnishing is in contrast to similar features from the aforementioned site in Juszkowo.

Small amount of found pottery fragments does not allow the reconstruction of complete vessels. There found 49 pottery fragments in total. This material can be divided into two groups:

1. pottery with brown-grey external surface, largely roughened (daubed), inside grey.
2. pottery with brown-grey or grey-black external surface, smooth, inside black. The

largest number of pottery was found in hearth 13. These were fragments of bowl with clearly marked bas, strongly daubed belly and rim curled outside.

The site's chronology is based exclusively on pottery. The pottery from Pruszcz Gdański bears a strong resemblance to the pottery from site No. 3 in Juszkowo. It was dated by J.T. Podgórski, the site's researcher, to the turn of the Bronze Age and the Iron Age and to the Hallstatt period. The pottery discovered on site 12 in Pruszcz Gdański should be dated to the same time.